

ДИТИНСТВО ВИДАТНИХ МИТЦІВ У СПРИЙНЯТТІ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

Дискурс дитинства у творчості сучасних письменників є одним із актуальних напрямків літературознавчих досліджень. До нього звертаються і зарубіжні, й українські науковці, зокрема О. Грищенко [1], Т. Качак [3], Н. Марченко [5], К. Якубовська-Кравчик [7] та ін. На думку К. Якубовської-Кравчик, «розповіді про дитинство – це той елемент, на якому письменники будують образ майбутнього, це складник внутрішньої метанарації, яка дозволяє героєві орієнтуватися у світі. Саме це значною мірою впливає на те, ким людина стає (представники французької історичної школи означають це елементом власної ментальної історії)» [7, с. 53]. У процесі шкільної літературної освіти знайомство із художньо-біографічними творами також на часі, у зв'язку з потребою осучаснення її змісту, реформуванням загальної середньої освіти, впровадженням Концепції Нової української школи у 5-6 класах (адаптаційний період). У методиці навчання літератури проблеми вивчення біографій письменників у школі розглядають Ю. Бондаренко, Н. Волошина, Л. Мірошніченко, Л. Овдійчук, Г. Островська, А. Ситченко, Г. Токмань та ін. Здебільшого акцентована увага на принципах, методах та прийомах вивчення біографії письменників у старших класах у зв'язку з їхньою творчістю. Такий підхід є провідним у чинних програмах з української літератури, зарубіжної літератури.

У новій модельній програмі з української літератури колективу авторів під керівництвом Т. Яценко для 5-6 класів [6] провідними принципами є дитиноцентричний та текстоцентричний, що передбачає безпосереднє знайомство молодших підлітків із текстами літературних творів, які відповідають їхнім інтересам та віковим психологічним особливостям. Короткі біографічні відомості про письменників супроводжують знайомство учнів із художніми творами, поглиблюють їх сприйняття, формують уявлення про творчу особистість митця. У програмі, зокрема, передбачене вивчення фактів біографії з дитинства письменників, їхнє становлення як непересічних, але близьких юному читачеві особистостей. Представлені у програмі також художньо-біографічні твори, рекомендовані для текстуального вивчення й позакласного читання.

У процесі роботи над укладанням програми автори спиралися на власні літературознавчі та методичні дослідження. Зокрема, Т. Качак зауважує: «Найчастіше у центрі автобіографічних і біографічних творів, адресованих дітям та юнацтву – події з дитинства автора, які вразили найбільше і відіграли особливу роль у формуванні його світогляду, ціннісної позиції, а то й визначили майбутню долю. Свої дитячі роки під час війни описують Володимир Рутківський у «Потерчатах» і Богдан Радиш-Маринюк у повісті «Той, що хмари молотить». Спогадами у дитинство і юність поринає Ольга Слоньовська у романі «Дівчинка на кулі». Окрему групу прозових творів становлять біографічні тексти, побудовані на розповідях про дитинство виданих людей (письменників, акторів, громадських діячів, спортсменів

та ін.). Біографічні факти з дитинства видатних особистостей переплітаються із авторським вимислом, цитатами із творів, інтерпретаційними коментарями у книгах із серії «Життя виданих дітей» [3, с. 163]. Саме одна із книг серії – «Марина Павленко про Павла Тичину, Надію Суровцову, Василя Симоненка, Василя Стуса, Ірину Жиленко» і передбачена для текстуального вивчення. Причому у програмі передбачений принцип варіативного добору вчителями художніх текстів для розгляду на уроках української літератури. Вибір цієї книги із серії зумовлений тим, що у більшості оповідань розповідається про дитинство письменників, творчість яких вивчається у 5-6 класах. Одним із важливих факторів, які вплинули на добір текстів для вивчення є ступінь дослідження їх літературознавцями та художня вартість творів. Хоч серія «Життя видатних дітей» видавництва «Грані – Т», започаткована у 2007 році Ірен Роздобудько, об'єднує понад 30 творів сучасних українських письменників, і, як зазначає Н. Марченко, «кожний із авторів обирає постаті для написання художніх текстів про їхнє дитинство за власною логікою, намагаючись зацікавити юних читачів не так загальноприйнятими зразками, як своєю особистісною шкалою цінностей, «персональною правдою», підтвердженою долями видатних людей із далекого й недалекого минулого» [5, с. 115].

У процесі експертної оцінки модельної програми фахівці зауважували, що недоцільно вводити до шкільного літературного канону малодосліджені у літературознавстві твори представників сучасної масової літератури, зокрема різкої критики зазнала біографічна повість про Катерину Білокур «Що може пензлик» Ірен Роздобудько.

Попри необхідність слідувати приписам офіційної експертизи, все ж вважаємо за необхідне звернутися до текстуального аналізу цього художньо-біографічного твору Ірен Роздобудько, щоб заповнити прогалини в його дослідженні й відкрити можливості ознайомлення з ним для юних читачів.

Біографія української художниці Катерини Білокур є основою документальних оповідей, художніх творів, есеїв (Микола Кагарлицький «Я буду художником!», Володимир Яворівський «Автопортрет з уяви», Оксана Забужко «Катерина Білокур: мистецтво народне, наївне, високе» та ін.).

Аналізуючи романізовану біографію цієї художниці Володимира Яворівського «Автопортрет з уяви», О. Грищенко розповідає про відомі факти її біографії: «У національно-культурному просторі вона відома як Народна художниця України та Заслужений діяч мистецтв, творчість якої відносять до представників наївного мистецтва. Попри заборону батьків та плітки односельчан, які не підтримували її мистецтва, не розуміючи захоплення малюванням, Катерина займається живописом потай. Лише у віці сорока років про неї заговорили як про самотню мисткиню, художницю-самоучку, коли у 1940 р. у Полтаві відкрили її персональну виставку.

Відповідно до музейної документації Національного музею українського народного декоративного мистецтва, де зберігається найкраща колекція робіт К. Білокур, на виставці українського народного мистецтва у Франції 1957 р. експонувалися три картини художниці: «Берізка» (1934), «Цар-колос» (1947), «На полтавській землі» [джерело: особисте листування з музеєм]. Тоді роботи К. Білокур отримали схвальні відгуки від великого митця П. Пікассо, який порівняв її

творчість із французькою художницею наївного мистецтва Серафіною Луї» [1, с. 43].

Ці ж біографічні відомості стали основою повісті «Що може пензлик» із книги «Ірен Роздобудько про Блеза Паскаля, Вольфі Моцарта, Ганса Андерсена, Катрусю Білокур, Чарлі Чапліна», написаної для юних читачів. Ця книга нагороджена почесною грамотою конкурсу «Книга Форуму – 2007» у рамках XIV Форуму видавців у Львові.

Ірен Роздобудько у своїй повісті осучаснює образ Катерини Білокур у дитинстві, наближає його до сприйняття юних читачів, робить близьким за проблемами й прагненням до своєї мрії, вона зауважує у передмові: «А я розповім тобі казки. Хоча я певна, кожне життя починається з казки, а продовжується так, як ти забажаєш сам...» [2, с. 5].

У розділі «Кілька запитань від автора» письменниця звертається до читачів і читачок, актуалізуючи їхній життєвий досвід у передісторії-розмові з ними. Образ головної героїні Катрусі породжений творчою фантазією авторки й наділений рисами характеру дитини, яка має потяг до малювання, бачить звичайні речі крізь призму своєї фантазії й прагне втілити свої мрії. В її уяві постають розмови з квітами: «Червона Півонія зашарілась від гордості.

- Це – я! – закивала вона голівкою на всі боки. – Катрусю мене намалювала! Ох, яка я гарна!
- І нас, і нас намалюй... - заколивалися Ромашки, Волошки, Троянди та Мальви» [2, с. 99].

Насправді не таким вже й щасливим було дитинство Катрусі, адже змалечку вона змушена була важко працювати, допомагаючи у великому господарстві батьків. Через це вона не могла ходити до школи, через це їй забороняли займатися улюбленим малюванням. Такими були реалії життя сільської дівчинки на початку ХХ ст. Тут Ірен Роздобудько не відходить від життєвої правди, що дає сучасним молодшим підліткам уявлення про життя їхніх ровесників у минулому столітті. Такий художній прийом спрямований на формування пізнавального інтересу юних читачів, потреби звернутися до історичних джерел, щоб зануритися в історію епохи, змальовану письменницею. Так через історію дитинства видатної особистості діти глибше пізнають історичні події своєї країни, свої національні звичаї в давнину.

Не оминає увагою Ірен Роздобудько і болючих для сучасних підлітків проблем: непорозуміння з батьками, боулінг з боку ровесників і односельців за те, що «якась чудна, не така, як інші дітлахи» [2, с. 107], дитячого суїциду (Катрусю стрибнула взимку в ополонку, бо «якщо ніхто її не розуміє, ніхто не допомагає, а лише сміються, то навіщо їй, такій нерозумній, на світі жити?!» [2, с. 108]). Ведучи розповідь про наслідки для її здоров'я Катрусиного нерозумного вчинку («відтоді все життя боліли у неї ноги, які вона застудила в крижаній воді...» [2, с. 109].), письменниця застерігає, дає привід задуматися про цінність життя і здоров'я людини загалом і свого власного зокрема.

У повісті закладена аксіологічна лінія про важливість освіти для самовизначення особистості та про роль ідеалу в житті людини. У розділах «Як Катрусю хотіла вчитися» та «Як Катрусю молилася на Чернечій горі» показаний тернистий шлях дівчинки Катрусі до знань, прагнення навчитися професійному

малюванню, її захоплення неординарністю Тараса Шевченка, прагнення його наслідувати. Ці розділи – матеріал для розмірковувань для сучасних юних читачів про свій шлях у житті, про ті умови для освіти, які вони зараз мають, на відміну від більшості дітей у минулому столітті. Уривок із щоденника письменниці й короткий нарис «Історія людини в історії людства» доповнюють художню казкову розповідь Ірен Роздобудько про дитинство Катрусі Білокур фактичним матеріалом. Це дає молодшим школярам можливість доповнити своє уявлення про образ талановитої дівчинки з реальними фактами життя. Крім того, вони зрозуміють специфіку художньо-біографічної повісті як жанру літератури й розширять свої знання про теорію літературного твору.

Отже, книги із серії «Життя видатних дітей» видавництва «Грані – Т» є цікавим матеріалом для доповнення уявлень молодших підлітків про особистості видатних митців. Уведення окремих з них у шкільну програму з української літератури для текстуального вивчення й позакласного читання сприятиме формуванню в учнів пізнавального інтересу до історії крізь призму історії дитинства видатних людей.

Література

1. Грищенко, О. В. (2019). ART-техніка Катерини Білокур: писати, щоб пам'ятати (на матеріалі роману В. Яворівського «Автопортрет з уяви»). *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*, 5, 42-47.
2. Ірен Роздобудько про Блеза Паскаля, Вольфі Моцарта, Ганса Андерсена, Катрусю Білокур, Чарлі Чапліна (2007). Київ : Грані – Т.
3. Качак, Т. Б. (2017). Сучасна українська література для дітей та юнацтва як зміст літературної освіти. *Гірська школа українських Карпат*, 17, 161-165. doi: 10.15330/msuc.2017.17.161-165.
4. Марина Павленко про Павла Тичину, Надію Суровцову, Василя Симоненка, Василя Стуса, Ірину Жиленко (2009). Київ : Грані – Т.
5. Марченко, Н. П. (2010). Біографічна інформація у виданнях для дітей у контексті сучасних завдань біографістики. *Українська біографістика*. 7, 105-144.
6. Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти / Яценко Т.О., Качак Т.Б., Кизилова В.В., Пахаренко В.І., Дячок С.О., Овдійчук Л.М., Слижук О.А., Макаренко В.М., Тригуб І.А. (2021). Отримано з <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.lit.5-6-kl.Yatsenko.ta.in.14.07.pdf>
7. Якубовська-Кравчик, К. (2020). Дитинство у контексті історії. *Слово і час*, 1, 52-61.